

Sead Selimović
Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli
sead.selimovic20@gmail.com

**ŠKOLSTVO U POLITIČKOJ DJELATNOSTI POSLANIKA
JUGOSLAVENSKE MUSLIMANSKE ORGANIZACIJE
U NARODNOJ SKUPŠTINI KRALJEVINE
SRBA, HRVATA I SLOVENACA**

Apstrakt: Jugoslavenska muslimanska organizacija predstavljala je najveću političku partiju u Bosni i Hercegovini za vrijeme Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Poslanici te stranke su bili vrlo aktivni u Narodnoj skupštini Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Oni su, između ostaloga, ukazivali i na probleme školstva u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: Jugoslavenska muslimanska organizacija, narodni poslanici, politička djelatnost, Bosna i Hercegovina, Kraljevina SHS, integralno jugoslaventstvo, školstvo

Abstract: The Yugoslav Muslim Organization was the largest political party in Bosnia and Herzegovina during the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. The deputies of this party were very active in the National Assembly of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. They often pointed out the problems of education in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: Yugoslav Muslim Organization, deputies, political activity, Bosnia and Herzegovina, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, integral Yugoslavism, education

Uvod

Bosna i Hercegovina je 1. decembra 1918. godine ušla u sastav prve zajedničke države južnoslavenskih naroda, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. U novom državnom okviru – unatoč autohtonosti nacionalnih struktura – postojala je tendencija unifikacije i stvaranja jedinstvenog jugoslavenskog kulturnog prostora, ponesena idejom jugoslavenskog

zajedništva. Nakon uspostave Kraljevine SHS počinju se očitavati razlike u njihovom shvatanju, ne samo nacionalnog i državnog, nego i kulturnog jedinstva. Neravnopravan politički položaj naroda u zajedničkoj državi manifestirao se i na kulturnom polju.¹

Nove vlasti koristile su sva sredstva šireći ideju o „jednom troimenom narodu“. Važno mjesto u ostvarivanju postavljenih ciljeva imalo je školstvo. U nastavnim planovima i programima kao i u drugim oblicima rada uklanjani su oni dijelovi koji su neposredno odražavali odgojne ciljeve ranijega austrougarskog režima. Izvršene su korekture u grupi nacionalnih predmeta (historija, geografija, srpski ili hrvatski jezik) tako što je akcent stavljen na historiju i geografiju Srba, Hrvata i Slovenaca, a za školsku lektiru su propisana djela iz srpske, hrvatske ili slovenačke književnosti. Sve ono što je u nastavnim planovima i programima isticalo i veličalo Habsburšku dinastiju zamijenjeno je veličanjem i odanošću dinastiji Karađorđevića. Ciljevi i zadaci pojedinih predmeta određivani su u skladu sa interesima postojeće političke elite. Posebnu pažnju trebalo je posvetiti „razvijanju i njegovanju građanske svijesti, ljubavi i dužnosti prema domovini i vladarevoj kući“. Važno mjesto u širenju ideje o „jednom troimenom narodu“ imali su nastavnici koji su morali da odgovaraju „duhu vremena“, ali i udžbenici koji su bili strogo kontrolirani od vladajućih krugova jugoslavenske države.

Školstvo u političkoj djelatnosti narodnih poslanika JMO

Bosna i Hercegovina je ulaskom u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca imala nerazvijenu i neravnomjernu mrežu osnovnih škola, te visok procenat nepismenoga stanovništva.² Uzroci takvoga stanja su

¹ Više o tome vidi: Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije (1918-1991): Hrvatski pogled*, Zagreb 1998, 215-230. Vidi radove: Sead Selimović, Organizacija i rad učiteljskih škola u Bosni i Hercegovini u periodu 1918-1929, *Arhivska praksa*, br. 12, Tuzla 2009, 442-453; Sead Selimović, Mjesto i uloga školstva Bosne i Hercegovine u širenju ideje integralnog jugoslavenstva između dva svjetska rata, *Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog simpozija: Bosna i Hercegovina od dolaska Osmanlija do danas*, Tuzla 2011, 626-643.

² Po podacima koje su u novinama iznosili predstavnici Vlade, u Bosni i Hercegovini je na dan ujedinjenja 1. decembra 1918. godine bilo 320 osnovnih škola. Njih je pohađala jedna desetina za školu dorasle djece. Od ukupnoga broja stanovništva bilo je 87 % nepism(en)ih

mnogobrojni: naslijeđeno stanje iz prethodnoga perioda, nedovoljno ulaganje u školstvo, nerazvijena privreda, nedostatak svijesti o značaju školstva itd.

Vlasti Kraljevine SHS nastojale su da, između ostaloga, i školstvo stave pod svoju punu kontrolu. Međutim, to nije išlo onom dinamikom kako su to vladajuće strukture željele. Osnovno školstvo u Bosni i Hercegovini bilo u nadležnosti Zemaljske vlade u Sarajevu, u čijem je sastavu bilo Odjeljenje za prosvjetu. U kotarevima (srezovima) su radili referenti za prosvjetu koji su po naređenjima pretpostavljenih organa prikupljali i obrađivali razne podatke koji su se ticali školstva.

Koliki je značaj zauzimalo školstvo najbolje pokazuje činjenica da je ono imalo svoje mjesto i u prvome ustavu Kraljevine SHS. Član 16 Vidovdanskog ustava odredio je pitanje školstva na sljedeći način:

„Nastava je državna. U celoj zemlji nastava počiva na jednoj istoj osnovi, prilagođavajući se sredini kojoj se namenjuje. Sve škole moraju davati moralno vaspitanje i razvijati državljansku svest u duhu narodnog jedinstva i verske trpeljivosti. Osnovna je nastava, državna opšta i obavezna. Verska nastava daje se po želji roditelja, odnosno staralaca, podvojeno po veroispovestima, a u saglasnosti sa njihovim verskim načelima (...). Državna se nastava daje bez upisnine, školarine i drugih taksa (...)³

iznad sedme godine života. Vidi: Osnovne škole u Bosni i Hercegovini, *Narodno jedinstvo*, br. 255, 12. decembra 1921, 1; *Narodno jedinstvo*, br. 256, 13. decembra 1921, str. 1. Na osnovu historijskih izvora prvoga reda utvrdili smo da je školske 1918/19. godine u Bosni i Hercegovini bilo 426 osnovnih škola. Pogledati: Arhiv Jugoslavije, Beograd (dalje: AJ), Fond: Ministarstvo prosvete Kraljevine SHS (dalje: fond 66), fascikl broj 2528, jedinica opisa broj 2326. Statistički podaci o nastavi u Bosni i Hercegovini za školsku godinu 1918/1919. i 1919/1920. Sarajevo, 21. maja 1921. godine; Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo (dalje: ABH), Fond: Zemaljska vlada Sarajevo (2), kutija 46, šifra 67/120/29. Izveštaj Zemaljske vlade o školstvu u Bosni i Hercegovini. Sarajevo, 4. 6. 1919. godine. O rasporedu škola po okruzima BiH vidi u: Adnan Velagić, *The Education System in Herzegovina during the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (1918-1929)*, *Bosnian studies*, Journal for research of Bosnian thought and culture, Vol. I, No. 1, Sarajevo 2007.

³ *Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca prihvaćen na Ustavotvornoj skupštini na Vidovdan dne 28. lipnja 1921*, Zagreb 1921, 8-9.

U cilju centralizacije države ukinuta je 1921. godine Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, a formirana Pokrajinska uprava. Tako je nadležnost nad osnovnim školstvom bilo u rukama ove institucije koja je u svome okviru imala „Prosvjetno odjeljenje Ministarstva prosvjete za Bosnu i Hercegovinu“. Prosvjetno odjeljenje imalo je zadatak koordiniranja poslova sa oblastima, dok je Ministarstvo prosvjete zadržalo centralnu službu obrazovanja za cijelu zemlju. Od 1925. godine nadležnosti Ministarstva prosvjete – Odjeljenje za Bosnu i Hercegovinu proširile su se, tako da se ono od toga vremena staralo o kadrovskim pitanjima osnovnih škola, nastavnim planovima i programima itd.⁴

U Bosni i Hercegovini je bilo i primjera da roditelji nisu školovali djecu zato što nastavno lice nije pripadalo njihovoj vjeroispovijesti. Vrlo često su i političke stranke tražile od Ministarstva prosvjete da postavlja učitelje i upravnike škola iz reda „vlastitog naroda“.⁵

Razlozi neravnomjernoga rasporeda učitelja u školama Bosne i Hercegovine su bili mnogobrojni, a najznačajniji su: preferiranje učitelja pravoslavne vjeroispovijesti, favoriziranje učitelja koji su odgovali „duhu vremena“ i miješanje političkih stranaka u poslove raspoređivanja učitelja u škole. Međutim, Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu je takvo stanje pravdala činjenicom da u ovoj zemlji ima 825.418 stanovnika pravoslavne, 612.137 muslimanske i 434.061 katoličke vjeroispovijesti, te da s obzirom na to ima 1.126 učitelja narodnih osnovnih škola koji pripadaju spomenutim konfesijama i da bi trebalo srazmjerno broju stanovnika da bude 497 učitelja pravoslavne, 368 muslimanske i 261 katoličke vjere. U praksi je bila sasvim drugačija situacija, tako da je bilo 464 učitelja pravoslavne, 148 muslimanske i 514 učitelja katoličke vjeroispovijesti. Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu je smatrala da kod takvoga stanja nije bilo moguće

⁴ Mitar Papić, *Školstvo u Bosni i Hercegovini (1918-1941)*, Sarajevo 1984, 38.

⁵ Tako je ogranak Jugoslavenske muslimanske organizacije (JMO) iz Kladanja tražio da u tome mjestu upravitelj škole bude musliman. To je pravdano činjenicom da je Kladanj mjesto u kome imaju samo četiri pravoslavne porodice i da je školsko područje pretežno nastanjeno muslimanskim stanovništvom. U školi je bilo ukupno 117 učenika, od toga 84 učenika islamske vjeroispovijesti, 21 pravoslavne i 12 učenika drugih konfesija. (AJ, fond 66, fascikl broj 1303, jedinica opisa 1546. Telegram Jugoslovenske muslimanske organizacije Kladanj Ministarstvu za prosvetu i vere Beograd. Beograd, 11. 10. 1921. godine).

poštovati konfesionalni ključ prilikom postavljanja učitelja. Također, Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu je smatrala da je stanovništvo Bosne i Hercegovine po gradovima većinom muslimanske i katoličke vjeroispovijesti dok je pravoslavno stanovništvo tek na trećem mjestu, jer je ono većinom bilo naseljeno po selima. Tako bi kod postavljanja učitelja, ukoliko bi se ispoštovao vjerski kriterij, pravoslavni učitelji po mišljenju Pokrajinske uprave za Bosnu i Hercegovinu bili osuđeni da provode sav svoj radni vijek u školama koje su bile na selu, dok bi oni ostalih konfesija „uživali sve blagodati većih mjesta“. Ali, ipak, Pokrajinska uprava se obavezala da će nastojati, ukoliko to okolnosti budu dozvoljavale, da postavlja učitelje iste konfesije koje je bila i većina njihovih učenika.⁶

Međutim, pravi razlozi „viška učitelja“ pravoslavne vjere u gradovima leže u činjenici da su ti učitelji imali zadatak da provode politiku širenja ideje integralnog jugoslavenstva i da rade na slabljenju i eliminiranju nacionalnih, vjerskih, kulturnih, političkih i drugih identiteta koji su unešeni u zajedničku jugoslavensku državu.

Jugoslavenska muslimanska organizacija je, kao najsnažnija politička partija u Bosni i Hercegovini, u svome programu tretirala i “prosvjetnu politiku“. Istaknuto je sljedeće:

„Tražimo što izdašnije povećanje budžeta za javnu nastavu i uvođenje praktičnih reformi na javnoj nastavi. Osnovna je nastava obligatna za svu djecu obojega spola. Nastavni program za osnovne, srednje i velike državne škole imade se uvesti prema najsavršenijoj savremenoj metodi. Na osnovnim i srednjim školama biće za sve vjeroispovijesti obavezna nastava u nauci vjere. - Zahtijevamo otvorenje što većeg broja raznih stručnih škola i tečajeva sa prekičnim zadatkom, da svojim polaznicima uz dobru stručnu spremu omoguće, da se privredno što brže oslone na svoje noge. – Društvo i država treba da upru sve sile na suzbijanje nepismenosti i da zato potrebna novčana sredstva stave na raspolaganje. To isto vrijedi i za osnivanje domova za ratnu i drugu siročad. Za odgojem zanemarenu, pokvarenu i stramputici zagrezlu djecu i mladež imadu se otvoriti državna popravilišta, a pošto će boravak u njima biti

⁶ AJ, fond 66, fascikl broj 1304, jedinica opisa 1546. Postavljanje učitelja-ca narodnih osnovnih škola u Bosni i Hercegovini s obzirom na konfesiju njihovu i učeničku. Beograd, 9. juli 1923. godine.

prisilan, moći će smještanje u njih uslijediti istom na sudski pravorijek i ovlaštenje.“⁷

Narodni poslanici iz Bosne i Hercegovine u Skupštini Kraljevine SHS vrlo često su tražili da se stanje u oblasti osnovnoga školstva popravi. Tako je narodni poslanik JMO Džafer Kulenović 24. maja 1921. godine uputio dopis ministru prosvjete Kraljevine SHS u kome je tražio da se u Bihaćki okrug pošalje više nastavnika jer se neke škole zbog njihovog nedostatka zatvaraju.⁸

Ministar prosvjete je, nakon što je od Zemaljske vlade u Sarajevu dobio relevantne podatke o školstvu u Bihaćkome okrugu, odgovorio na pitanje narodnoga poslanika Džafera Kulenovića 23. juna 1921. godine. U odgovoru je ministar istakao kako su učitelji u Bosni i Hercegovini „pravilno raspoređeni i da se o opštim interesima vodi računa na prvom mestu“.⁹ Osim Džafera Kulenovića i drugi narodni poslanici upućivali su poslanička pitanja ministru prosvjete vezana za školske prilike u Bosni i Hercegovini. U toku 1922. godine svoje pismene zahtjeve ministru

⁷ Program JMO, *Pravda*, I, br. 2, 25. februara 1919, 1. Vidi i: Atif Purivatra, *Jugoslavenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo 1999, 421-422.

⁸ On je istakao: „(...) Uslijed pomanjkanja nastavnika zatvoreno je u okrugu bihaćkom više pučkih škola, tako npr. u kotaru petrovačkom četiri, a u nekim mjestima, kao npr. u Kulen – Vakufu, predaje samo jedan učitelj, koji radi preopterećenosti poslom nije u stanju sva četiri razreda svaki dan poučavati, nego jednoga dana pohađaju školu prva dva razreda, a drugoga dana druga dva razreda i tako djeca, mjesto da idu u školu godišnje po 10 mjeseci, pohađaju istu samo po 5 mjeseci. Naprotiv u samome gradu Bihaću nalazi se – u koliko mi je poznato – 17 pučkih učitelja, koji vrlo lako svoju službu obavljaju predavajući neki od njih tek po 2 – 3 sata. Osim toga kod okružne oblasti u Bihaću zaposlena su u školskom odelenju 3 učitelja, a u koliko sam obavješten, do sada je taj posao obavljala samo jedna sila. Pitam stoga Gospodina Ministra: 1./ Kako opravdava, da se neke škole uslijed pomanjkanja nastavnika zatvaraju, u nekim opet, da se nalazi samo po jedan nastavnik, dok u nekima ima ih i previše? 2./ Misli li Gospodin Ministar shodno odrediti, da se takovim zloporabama stane već jednom na put, uvažujući pri tome, da su interesi opći jači od interesa i udobnosti pojedinaca? (...)“ (AJ, fond 66, fascikl broj 1303, jedinica opisa 1546. Interpelacija narodnog poslanika Džafera Kulenovića o zatvorenim školama u okrugu bihaćkom. Sarajevo, 11. juna 1921. godine).

⁹ AJ, fond 66, fascikl broj 1303, jedinica opisa 1546. Interpelacija narodnog poslanika Džafera Kulenovića.

Svetozaru Pribićeviću uputili su Fehim Kurbegović,¹⁰ Hamzaliya Ajanović,¹¹ Toša Lazarević,¹² Halid-beg Hrasnica,¹³ Hamid Kurbegović,¹⁴

¹⁰ Poslanik u Narodnoj skupštini Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca Fehim Kurbegović uputio je, 29. marta 1922. godine pitanje ministru prosvjete koje se odnosi na gradnju školskih zgrada u selima Rakovčani (Prijedorski srez), Lukavica (Gračanički srez), Suhača (Bosanskonovski srez), Kreča (Fočanski srez) i Turija (Tuzlanski srez). Na postavljeno pitanje narodni poslanik je dobio odgovor u kome se ističe da mještani sela Rakovčana, Suhače i Kreče nisu tražili gradnju školskih zgrada, pa zbog toga ta sela nisu ni uvrštena u program gradnje školskih zgrada u Bosni i Hercegovini. Što se tiče školskih zgrada u Lukavici i Turiji, tu je stanje nešto drugačije. Za gradnju školskih zgrada u ovim mjestima dat je plan i predračun, a mještanima je bilo preporučeno da obezbijede materijal. Građu za školsku zgradu mještani su mogli odsjeći u državnoj šumi bez plaćanja takse. (AJ, fond 66, fascikl broj 114, jedinica opisa 368. Poslaničko pitanje Fehima Kurbegovića. Beograd, 29. marta 1922. godine).

¹¹ Narodni poslanik Hamzaliya Ajanović uputio je 3. maja 1922. godine poslaničko pitanje u pisanoj formi ministru prosvjete i tražio da se otvori škola u selu Lišnji u Prnjavorskome srezu, koja je zatvorena 1916. godine u vrijeme Prvoga svjetskog rata. Pokrajinska uprava je, na zahtjev ministra prosvjete, navela razloge zbog kojih ta škola nije radila. To su: mali broj djece i neuvjetna školska zgrada. Po mišljenju Pokrajinske uprave, školsku zgradu je trebalo da grade mještani toga sela, a ako nisu u mogućnosti, treba da traže pomoć od državnih institucija. Vidi: AJ, fond 66, fascikl broj 114, jedinica opisa 368. Poslaničko pitanje Hamzaliye Ajanovića. Beograd, 3. maja 1922. godine. Hamzaliya Ajanović je, kroz poslaničko pitanje 26. maja 1922. godine, tražio od ministra prosvjete da se popravi ili sagradi nova školska zgrada u Miljanovcima u Tešanjškome srezu. Međutim, ni ovoga puta nije udovoljeno njegovome zahtjevu. U odgovoru na poslaničko pitanje piše da je zgrada osnovne škole u Miljanovcima sagrađena 1895. godine od slabijeg materijala, ali da je 1921. godine popravljena, tako da se nastava može nesmetano izvoditi. (AJ, fond 66, fascikl broj 114, jedinica opisa 368. Poslaničko pitanje Hamzaliye Ajanovića. Beograd, 26. maja 1922. godine).

¹² Toša Lazarević je tražio gradnju školskih zgrada u Bosanskonovskome srezu. Poslanik je dobio odgovor da će se pristupiti gradnji kada se za to steknu uvjeti. (AJ, fond 66, fascikl broj 114, jedinica opisa 368. Poslaničko pitanje Toše Lazarevića. Beograd, 15. juna 1922. godine).

¹³ Halid-beg Hrasnica je 19. oktobra 1922. zatražio da se u Turskim Janjarima (Bijeljinski srez) otvori škola i imenuje učitelj. Narodni poslanik je dobio odgovor da je škola otvorena i da je za rad u njoj imenovan učitelj Uzeir Berberović. Dekret kojim je on imenovan stalnim učiteljem u Turskim Janjarima potpisan je 7. oktobra 1922. godine. (AJ, fond 66, fascikl broj 114, jedinica opisa 368. Poslaničko pitanje Halid-bega Hrasnice. Beograd, 19. oktobra 1922. godine).

¹⁴ Narodni poslanik Hamid Kurbegović tražio je 8. novembra 1922. godine da se otvori škola u Pruscu (Bugojanski srez). Međutim, njegovome zahtjevu nije udovoljeno. Razlog za to je nedostatak materijalnih sredstava. (AJ, fond 66, fascikl broj 114, jedinica opisa 368. Poslaničko pitanje Hamida Kurbegovića. Beograd, 8. novembra 1922. godine).

Risto Đokić¹⁵ i Husejn Alić.¹⁶ Oni su tražili da se otvore ranije zatvorene osnovne škole, da se sagrađe nove ili poprave postojeće školske zgrade i da se u osnovne škole, posebno seoske, imenuju stalni učitelji. Međutim, iz nadležnih državnih institucija je gotovo redovno dolazio odgovor kako država nema dovoljno sredstava za gradnju školskih zgrada ili adaptaciju postojećih, kako nema dovoljno učitelja itd. Vrlo često je isticano i kako mještani pojedinih sela treba da grade školske zgrade ličnim sredstvima. Činjenicu da u Bosni i Hercegovini nema dovoljno učitelja vlasti su opravdavale na više načina, posebno ističući naslijeđeno stanje. Tako su odgovorni u državnim institucijama opravdavali postojeće stanje u oblasti osnovnoga školstva i umanjivali svoju odgovornost.

U Bosni i Hercegovini su se okružne ili sreske političke vlasti miješale u stručni rad učitelja. To je izazivalo oštre reakcije učitelja. Oni su reagirali i protestirali preko svojih strukovnih udruženja i od Pokrajinske uprave tražili zaštitu svoga digniteta.¹⁷

¹⁵ Risto Đokić je 17. novembra zatražio od ministra prosvjete da mu odgovori šta je stvarni uzrok da se po seoskim osnovnim školama u Bosni i Hercegovini ne imenuju učitelji. Kao primjer, narodni poslanik je naveo sela u Bosansko-petrovačkome srezu. U odgovoru na postavljeno pitanje istaknuto je da u Bosni i Hercegovini nema dovoljno učitelja i da su školske zgrade neuvjetne za izvođenje nastave. (AJ, fond 66, fascikl broj 114, jedinica opisa 368. Poslaničko pitanje Riste Đokića. Beograd, 17. novembra 1922. godine).

¹⁶ Narodni poslanik Husejn Alić je 27. novembra 1922. godine u svome poslaničkome pitanju tražio da se otvori osnovna škola u selu Hripavac (Ključki srez). Za potrebe te škole tražio je da se kupi gotova zgrada. U odgovoru na postavljeno pitanje istaknuto je da Sresko načelstvo u Ključu treba da podnese izvještaj o zgradi koja je namijenjena za školu. U izvještaju, prije svega, treba da bude plan kuće i finansijski plan utroška sredstava za adaptaciju i namještaj. Također je neophodno da i mještani Hripavca učestvuju sa određenim sredstvima kako bi škola bila što prije otvorena. (AJ, fond 66, fascikl broj 114, jedinica opisa 368. Poslaničko pitanje Husejina Alića. Beograd, 27. novembra 1922. godine).

¹⁷ Tako je načelstvo Tuzlanskoga okruga 28. februara 1922. godine uputilo akt svim sreskim načelstvima u kome se od njih traži da kontrolišu rad učitelja u narodnim osnovnim školama. Na ovaj akt reagiralo je Učiteljsko društvo Brčanskog sreza i preko Povjereništva Učiteljskoga društva za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu zatražilo od Pokrajinske uprave da spriječi naredbe sreskih i okružnih političkih vlasti koje nisu u njihovoj nadležnosti. Učitelji su istakli da pojedine naredbe „vrijeđaju osjećaje, poništavaju autoritet i ponižuju učiteljsvo do običnog nevjernog slugu.“ Iz Učiteljskog društva su, također, istakli da učitelji ne mogu da dozvole da pojedini lokalni političari utvrđuju da li učitelj „vrši tačno i savjesno svoju dužnost“. Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu je reagirala na zahtjeve učitelja i načelstvu Tuzlanskog okruga uputila dopis u kome se,

Narodni poslanici su kroz poslanička pitanja negodovali zbog, po njihovome mišljenju, odnosa pojedinaca zaposlenih u državnim institucijama prema narodu iz kojega su oni potjecali. Tako je profesor Juraj Puljić 31. marta 1922. godine uputio ministru prosvjete pismo u kojem je istakao „nebratsko raspoloženje prema Hrvatima u opšte, a katolicima napose“.¹⁸

U odgovoru na upit profesora Juraja Puljića ministar prosvjete je vrlo kratko odgovorio kako njegovi navodi jednostavno nisu tačni. Međutim, bez obzira na to ovo pismo izazvalo je različite reakcije. Kod jednoga broja učitelja bila je stvorena predstava o neobjektivnosti dr. Koste Krsmanovića i neprijateljskome raspoloženju prema Hrvatima u Bosni i Hercegovini. Sam dr. Krsmanović je isticao kako u spornome izvještaju nema apsolutno ničega što bi ukazalo na njegovo klevetničko držanje prema Hrvatima niti ima tvrdnji da su katolici najnepouzdaniji element, na koji se državna uprava ne može osloniti.¹⁹ U okolnostima neriješenih političkih, socijalnih i

između ostaloga, ističe „da nadzor nad područnim školama u stručnom pravcu spada jedino u kompetenciju školskih nadzornih stručnih organa“. (ABH, Fond: Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu, kutija 77, šifra 67/43/1. Nadzor političkih vlasti nad stručnim radom nastavnika. Sarajevo, 24. 7. 1922. godine).

¹⁸ Pismo je slijedećeg sadržaja: “Kod školskog odelenja u Bosni i Hercegovini vidi se od dolaska g. Ščepana Grđića i njegova naslednika g. dr. Koste Krsmanovića u pravom smislu riječi nebratsko raspoloženje u najmanju ruku prema Hrvatima u opšte, a katolicima napose. Ovo držanje načelnika i prijašnjega, a osobito sadašnjega upravo je neprijateljsko raspoloženje i klevetničko držanje prema Hrvatima iz Bosne i Hercegovine. Dnevna štampa donosi neko povjerljivo pismo kojega je upravio povjerljivo g. dr. Kosta Krsmanović pod broj 40 u Beograd i naziva Hrvate-katolike: 1. da su Marijine kongregacije klerikalna politička udruženja, koja moraju ostati svakako zabranjena; 2. da su katolici najnepouzdaniji elemenat, na koji se državna uprava ne može nikako osloniti, premda uživaju široku autonomiju i premda ih vlada pomaže. Ovako Vami podređeni načelnik školskog odelenja g. dr. Kosta Krsmanović kleveće Hrvate-katolike u Bosni i Hercegovini. Imajući ovo pred očima i smatrajući ovo klevetanjem hrvatskog katoličkog elementa u Bosni i Hercegovini, slobodan sam na Vas, Gospodine Ministre staviti ovo pitanje: 1. Je li Vam poznat ovaj klevetnik povjerljivi akt g. dr. Koste Krsmanovića, kojim se kleveću Hrvati-katolici u Bosni i Hercegovini. 2. Ako Vam je poznat ovaj akt, pitam Vas, Gospodine Ministre, kakovu ste kaznu odredili za g. dr. Kostu Krsmanovića radi nanesenih uvreda Hrvatima-katolicima Bosne i Hercegovine. (AJ, fond 66, fascikl broj 114, jedinica opisa 368. Poslaničko pitanje profesora Juraja Puljića. Beograd, 31. marta 1922. godine).

¹⁹ AJ, fond 66, fascikl broj 114, jedinica opisa 368. Pokrajinska uprava Ministarstvu prosvjete Kraljevine SHS. Puljić Juraj, narodni poslanik, interpelacija. Sarajevo, 10. 4. 1922. godine.

drugih pitanja radile su škole u Bosni i Hercegovini i u toku 1922. godine. Broj škola se vrlo sporo povećavao, pa je krajem navedene godine radila 571 osnovna škola.²⁰

Na ovakvo stanje u oblasti školstva reagirali su mnogi narodni poslanici, među kojima je posebno bio agiln Husejn Alić. On je u nizu svojih primjedbi isticao i sljedeće:

„U cijeloj Bosni i Hercegovini iza našeg narodnog ujedinjenja najmanje se je učinilo od strane kraljevske vlade na prosvjetnom polju, i ako ovde živi najnepismeniji svijet u cijeloj našoj državi. Koliko mi je poznato, čak su se neke škole i zatvorile, dok ste Gospodine Ministre u svom ekspozeu prilikom specijalne debate o budžetu Ministarstva Prosvete izjavili u Narodnoj Skupštini, da se je u Srbiji i Crnoj Gori broj od 4000 predratnih učitelja povisio danas na 10.000 što znači, da se je u Srbiji i Crnoj Gori otvorilo od prilike 2000 škola, dok su se u Bosni i Hercegovini na žalost zatvorile 32 osnovne škole iza našega ujedinjenja. Mene veseli da se je na prosveti izilazilo u susret našem nastradalom narodu u Srbiji i Crnoj Gori, ali me žalosti da se je prema Bosni i Hercegovini loše postupalo, i ako se od strane cijelog bosanskohercegovačkog pučanstva vapi za školom, i ako je ovo u prosvjeti najzaostaliji kraj (...).“²¹

Međutim, na njegove primjedbe niko se nije obazirao. Tvrđilo se da je stanje u Bosni i Hercegovini daleko bolje nego što ga narodni poslanik prikazuje, te da je broj osnovnih škola od ujedinjenja do kraja 1922. godine povećan sa 320 na 571, a broj učitelja sa 900 na 1.232. Iz Pokrajinske uprave su, također, tvrdili da zbog nedostatka učitelja ne mogu da otvore još četiri škole koje su bile potpuno spremne za nastavu. Krajem 1922. i početkom 1923. godine na području Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca vladala je teška socijalna situacija. Prijetila je glad, posebno u Bosni i

²⁰ AJ, fond 66, fascikl broj 114, jedinica opisa 368. Poslaničko pitanje Husejna Alića. Beograd, 27. novembra 1922. godine.

²¹ AJ, fond 66, fascikl broj 114, jedinica opisa 368. Poslaničko pitanje Husejna Alića. Beograd, 27. novembra 1922. godine.

Hercegovini, u područjima Bileće i Gacka. Zbog toga je Ministarski savjet održao sjednicu 2. januara 1923. godine, ali konkretnih prijedloga za prevazilaženje takvog stanja nije bilo.²² Osim toga, zabilježen je pad dinara u odnosu na švicarski franak. Dinar je u Cirihu, Trstu, Pragu i drugim inozemnim gradovima strmoglavo padao.²³

Stanje u oblasti školstva na području Bosne i Hercegovine nije bilo zadovoljavajuće u toku 1923. godine. To se vidi iz akata koje je Pokrajinska uprava slala Ministarstvu prosvjete Kraljevine SHS u kojima je isticano kako Bosna i Hercegovina ima površinu kao i predratna Srbija, a da ima najmanji broj škola i najveći broj nepismenih u cijeloj Kraljevini. Osim toga, uzroci ovakvoga stanja bili su i u činjenici da su u Bosni i Hercegovini bile samo tri državne i jedna privatna učiteljska škola. Zbog niskih plaća, rada u najzabačenijim mjestima i drugih razloga bio je veoma slab interes za upis u učiteljske škole, tako da je godišnje iz ovih škola izlazilo prosječno 70 pripravnika. Mnogi učitelji napuštali su Bosnu i Hercegovinu i odlazili u druge dijelove jugoslavenske države gdje su imali bolje uvjete za rad, dok je jedan dio odlazio u penziju, a jedan napuštao struku. Ipak, najveći razlog smanjenja broja učitelja bio je udaja učiteljica za neučitelje.²⁴ Zbog navedenih razloga Pokrajinska uprava je 30. oktobra 1923. godine zatražila od Ministarstava prosvjete da pošalje iz Srbije 50 učitelja u Bosnu i Hercegovinu. Istaknuto je da treba poslati muškarce jer bi od njih bila dvostruka korist, „prvo što se oni mogu prilagoditi i najtežim klimatskim i terenskim prilikama, a drugo što su oni oprobaniji radnici na nacionalno-kulturnom polju. Osim toga, ova pokrajina ima znatno veći broj učiteljica od učitelja (...).“²⁵

²² Vlada i muslimani, *Politika*, br. 5280, 3. januara 1923, 2.

²³ Sadašnjost i budućnost dinara, *Politika*, br. 5283, 6. januara 1923, 2.

²⁴ AJ, fond 66, fascikl broj 1304, jedinica opisa 1546. Popunjenje učiteljskih mjesta u Bosni i Hercegovini. Sarajevo 30. oktobra 1923. godine. Po Zakonu o pravnim odnošajima učiteljstva narodnih osnovnih škola u Bosni i Hercegovini od 29. marta 1913. godine (član 28), učiteljica koja se uda za neučitelja smatra se da je dala ostavku na učiteljsku službu. U toku godine dešavalo se da po 40 učiteljica na taj način ostane bez službe. (*Školski glasnik za 1913. godinu*, Sarajevo 1913, 115).

²⁵ AJ, fond 66, fascikl broj 1304, jedinica opisa 1546. Popunjenje učiteljskih mjesta u Bosni i Hercegovini. Sarajevo 30. oktobra 1923. godine.

Veliki problem u školama predstavljao je i nedostatak adekvatnih udžbenika. Školske 1923/24. godine ni do kraja oktobra nisu bili gotovi svi udžbenici za osnovnu školu. I oni udžbenici koji su se pojavili bili su skupi i puni grešaka. U pojedinim novinama poput *Pravde* izražavan je žal za prošlim (austrougarskim) vremenom, pa je, u jednom članku, konstatirano sljedeće:

„Prije prevrata u našim se školama radilo kao u američkim fabrikama. Ono škola, što smo ih imali, bile su uređene i na vrijeme opskrbljene sa svim potrebnim knjigama, bez pogrešaka, a naša su djeca u tom ropstvu dobivala knjige i sav potrebni pribor ban-badava! Učitelji su savjesno vršili svoju dužnost i u najzabitijim selima, kao da im je uvijek nadzornik nad leđima. Naše su se škole brojile među najbolje u bivšoj monarhiji. Sve je išlo glatko i točno kao najtočniji sat. Sad u našoj državi naša sirotinja mora da skupo plaća loše knjige sa stotinama pogrešaka. Pa da nijesu divni ti naši zakupnici države, pedagozi, književnici i rodoljubi! No glavno je da su oni za svoj rad dobili pare, a ne pita se, da li taj loš rad vrijedi toliko para. (...) Škole nemaju knjiga, naročito u provinciji. (...) Zar ne, kako nam je lijepo uređeno školstvo, kako u prosvjeti napredujemo? (...).“²⁶

Nedostatak školskih zgrada predstavljao je veliki problem za normalno organiziranje nastave. Narodni poslanici iz Bosne i Hercegovine uporno su tražili od centralne vlasti u Beogradu da pristupi gradnji školskih objekata jer veliki broj djece, zbog nedostatka školskih prostorija, nije pohađao osnovnu školu. Tako je ministar prosvjete 27. septembra 1924. godine donio odluku da se iz državnoga budžeta izdvoje sredstva u visini od 3.950.000 dinara radi gradnje školskih zgrada za osnovne škole u 58 školskih općina u Bosni i Hercegovini.²⁷

²⁶ Knjige za naše osnovne škole, *Pravda*, br. 230, 20. oktobra 1923, 3.

²⁷ Ministarstvo prosvjete je odobrilo sredstva za gradnju školskih zgrada u sljedećim mjestima: Kosijerevu - srez Bosanska Gradiška 25.000 dinara, Kramu - srez Vlasenica 50.000, Kalenderovcima - srez Derвента 50.000, Trstencima - srez Derвента 20.000, Dubačcu - srez Derвента 20.000, Majevcu - srez Derвента 60.000, Kladarima - srez Derвента 30.000, Kulini - srez Derвента 30.000, Dragotinji - srez Prijedor 50.000, Šipragu

Međutim, bilo je i primjera da su škole u pojedinim dijelovima Bosne i Hercegovine, kakav je bio slučaj u Mostarskoj oblasti, zatvarane zbog maloga broja djece.²⁸

Školske prilike u Bosni i Hercegovini lakše je razumjeti ako se one usporede sa školstvom u ostalim zemljama (pokrajinama) koje su činile Kraljevinu SHS (tabela br. 1) školske 1924/25. godine.²⁹

- srez Kotor Varoš 50.000, Milkovcu - srez Tešanj 50.000, Podgracima - srez Bosanska Gradiška 20.000, Grbovcima - srez Bosanska Gradiška 50.000, Bronzanom Majdanu - srez Banja Luka 50.000, Srednjem - srez Sarajevo 70.000, Šetićima - srez Rogatica 50.000, Okruglici - srez Visoko 50.000, Đedićima - srez Trebinje 80.000, Zagori - srez Trebinje 50.000, Konjskom - srez Trebinje 80.000, Zaplaniku - srez Trebinje 80.000, Blizancima - srez Mostar 40.000, Medni - srez Varcar Vakuf 100.000, Gerzovu - srez Varcar Vakuf 20.000, Volarima - srez Jajce 50.000, Eminovcima - srez Sanski Most 100.000, Buševiću - srez Bosanska Krupa 100.000, Previji - srez Ključ 180.000, Gorancima - srez Mostar 15.000, Mamićima - srez Mostar 15.000, Brežičanima - srez Prijedor 60.000, Dumi - srez Trebinje 10.000, Han Kumpaniji - srez Travnik 20.000, Čardak Gostoviću - srez Žepče 100.000, Solunu - srez Kladanj 60.000, Hrgama - srez Maglaj 100.000, Boću - srez Brčko 20.000, Kakmužu - srez Gračanica 80.000, Rogolji - srez Bosanska Gradiška 80.000, Žuljevici - srez Bosanski Novi 80.000, Gorici - srez Brčko 80.000, Velinom Selu - srez Bijeljina 60.000, Gorini - srez Konjic 100.000, Počitelju - srez Stolac 100.000, Zaušju - srez Bileća 100.000, Odžaku - srez Bugojno 100.000, Herama - srez Prozor 100.000, Rudanki - srez Tešanj 100.000, Podstuparima - srez Kladanj 100.000, Ševarlijama - srez Maglaj 100.000, Krivaji - srez Maglaj 100.000, Klotijevcu - srez Srebrenica 100.000, Teočaku - srez Zvornik 100.000, Novoj Kasabi - srez Vlasenica 100.000, Vranićima - srez Foča 100.000, Vikoču - srez Foča 100.000, Ustibaru - srez Višegrad 100.000 i Župi - srez Konjic 65.000 dinara. (AJ, fond 66, fascikl 1304, jedinica opisa 1546. Pomoćza podizanje zgrada za osnovne škole u Bosni i Hercegovini. Beograd, 29. septembra 1924. godine).

²⁸ U školskoj 1924/25. godini u školi u Vrbi je bilo upisano 30 djece, a dolazilo je na nastavu njih 12, u školi u Dobreljima bio je isti slučaj kao i u Vrbi, u Krstačama je školu redovno pohađao 21 učenik, a Donjem Vrbnu 17 učenika. Pošto u školskoj 1925/26. godini u ovim školama nije bilo ni 20 učenika, to je prosvjetni inspektor predložio da se rad u njima obustavi. Navedene škole nalazile su se u mjestima u kojima su 1914-1918. godine vođene ratne operacije. Predloženo je i da se učitelj iz Vrbe premjesti u Ljubinje, učitelj iz Dobrelja u Kazance, učitelj iz Krstača u Bileću i učitelj iz Donjeg Vrbna u Crnač. (AJ, fond 66, fascikl broj 1330, jedinica opisa 1563. Zatvaranje škola zbog malog broja djece. Mostar, 8. septembra 1925. godine).

²⁹ AJ, fond 66, fascikl broj 1291, jedinica opisa 1531. Osnovne škole u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca po oblastima u školskoj godini 1924/25.

Tabela br. 1									
Osnovne škole u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca po pokrajinama u školskoj 1924/25. godini									
Pokrajina	Broj škola	Broj učitelja	Broj učenika	Površina na km ²	Broj stanovnika	Učenika na km ²	Jedan učenik na stan.	Jedna škola na km ²	Jedna škola na stan.
Srbija	3.364	7.375	319.224	112.383	5.397.490	2,8	16,9	33,4	1.604,40
Hrvatska	1.688	3.884	218.908	42.533	2.613.938	5,1	11,9	25,1	1.548,50
Slovenija	957	3.087	138.353	17.058	1.161.200	8,1	8,3	17	1.213,30
Bosna	601	1.191	69.968	51.199	1.889.929	1,3	27	35,1	3.144,60
Dalmacija	530	898	47.604	12.485	605.809	3,8	12,7	23,5	1.143,00
Crna Gora	323	612	23.472	13.326	348.957	1,7	26,1	41,2	1.080,30
SVEGA	7.463	17.047	817.529	248.984	12.017.323	3,2	14,7	33,3	1.610,20

Statistički podaci u tabeli jasno pokazuju nekoliko karakteristika u pogledu stanja školstva u Kraljevini SHS. Jasno se vidi da je Srbija (sa Vojvodinom, Kosovom i Makedonijom) bila zemlja sa najviše škola (45,07 % ukupnoga broja škola u državi), zatim slijede Hrvatska (bez Dalmacije) sa 22,62 % i Slovenija sa 12,82% ukupnoga broja škola. Bosna i Hercegovina je po broju škola zaostajala za te tri zemlje. U njoj je bila 601 škola, što je činilo 8,05 % ukupnoga broja škola u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Iza Bosne i Hercegovine bile su jedino Dalmacija sa 7,10 % i Crna Gora koja je učestvovala sa 4,32 % u ukupnome broju škola.

Srbija, Hrvatska i Slovenija imale su i najviše učitelja, učenika i odjeljenja. U Sloveniji je jedna škola dolazila na 17 km² i 1.213 stanovnika, a u Bosni i Hercegovini na 35 km² i 3.144 stanovnika. U Sloveniji je 8 učenika dolazilo na 1 km², a u Bosni i Hercegovini 1,3 učenika.

Podaci prezentirani u tabeli pokazuju da je Bosna i Hercegovina u svim segmentima zaostajala za Hrvatskom, Slovenijom i Srbijom. Uzroci takvoga stanja su mnogobrojni. Među najznačajnijim je nedovoljno ulaganje u ovu djelatnost, zatim naslijeđeno shvatanje da školstvo nije važan segment u društvu, zapostavljenost Bosne i Hercegovine od centralne vlasti itd.

Određeni parametri osnovnog školstva u Bosni i Hercegovini, po oblastima, u školskoj 1924/25. godini predstavljeni su u tabeli broj 2.³⁰

Tabela br. 2									
Osnovne škole u Bosni i Hercegovini po oblastima u školskoj 1924/25. godini									
OBLAST	Broj škola	Broj učitelja	Broj. Odjelj.	Površ. u km ²	Broj stanovnika	Jedna škola na stan.	Jedna škola na km ²	Jedan učitelj na stan.	Jedan učitelj na km ²
Bihačka	59	112	112	5.603	217.023	3.678,3	94,9	1.937,7	50,0
Vrbaska	141	245	245	9.018	423.240	3.001,7	63,9	1.727,5	36,8
Mostarska	121	208	208	9.139	265.330	2.192,8	75,5	1.275,6	43,9
Sarajevska	87	252	252	8.405	287.214	3.301,2	96,6	1.139,0	33,3
Travnička	70	146	146	10.116	280.709	4.010,1	144,5	1.922,6	69,2
Tuzlanska	123	228	228	8.918	416.413	3.385,4	72,4	1.826,0	39,1
BiH	601	1.191	1.191	51.199	1.889.929	3.144,6	85,19	1.586,8	42,9

Podaci prezentirani u tabeli pokazuju da je najviše škola bilo u Vrbaskoj oblasti. Tu je radilo 23,46 % ukupnog broja škola u Bosni i Hercegovini. U Tuzlanskoj oblasti bilo je 20,46 %, Mostarskoj 20,13 %, a u Sarajevskoj 14,47 % ukupnoga broja škola. U Travničkoj oblasti bilo je 11,64 % ukupnog broja škola u Bosni i Hercegovini, dok je najmanje škola, 9,81 % od ukupnog broja škola, bilo u Bihačkoj oblasti. U Travničkoj je oblasti jedna škola dolazila na 144,5 km² i 4.010 stanovnika, u Sarajevskoj na 96,6 km² i 3.301 stanovnika, a u Bihačkoj na 94,9 km² i 3.678 stanovnika. Nešto bolje stanje bilo je u Mostarskoj oblasti, gdje je jedna škola dolazila na 75,5 km² i 2.192 stanovnika, zatim Tuzlanskoj (jedna

³⁰ AJ, fond 66, fascikl broj 1291, jedinica opisa 1531. Osnovne škole u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca po oblastima u školskoj godini 1924/25.godine.

škola na 72,4 km² i 3,385 stanovnika) i Vrbaskoj (jedna škola na 63,9 km² i 3.001 stanovnika).

Najviše učitelja bilo je u Sarajevskoj (21,15 %), zatim Vrbaskoj (20,57 %), Tuzlanskoj (19,14 %) i Mostarskoj oblasti (17,46 % ukupnog broja učitelja u Bosni i Hercegovini). Najmanje učitelja bilo je u Bihaćkoj (9,40 %) i Travničkoj oblasti (12,25 % ukupnog broja učitelja). U Bihaćkoj oblasti jedan učitelj je dolazio na 50 km² i 1.937 stanovnika, u Travničkoj na 69, 2 km² i 1.922 stanovnika, a u Mostarskoj na 43,9 km² i 1.275 stanovnika. Nešto bolje stanje bilo je u Tuzlanskoj oblasti, gdje je jedan učitelj dolazio na 39,1 km² i 1.826 stanovnika, zatim Vrbaskoj (jedan učitelj na 36,8 km² i 1.727 stanovnika), te Sarajevskoj oblasti (jedan učitelj na 33,3 km² i 1.139 stanovnika.).

Školske prilike bile su nešto bolje u Sarajevskoj, Vrbaskoj, Tuzlanskoj i Mostarskoj oblasti, nego u Travničkoj i Bihaćkoj. Razlozi za to su mnogobrojni, a jedan od glavnih je činjenica da su prve četiri navedene oblasti bile privredno razvijenije. U njima su se nalazili gradovi poput Sarajeva, Banjaluke, Tuzle i Mostara, koji su važili kao važni politički, privredni i kulturni centri u Bosni i Hercegovini. Osim toga, ove oblasti su imale razvijenije školstvo u prethodnom (austroougarskom) periodu.

Bez obzira na činjenicu da su se prilike u osnovnome školstvu Bosne i Hercegovine popravljale, ono je i dalje, u poređenju sa drugim dijelovima Kraljevine SHS, znatno zaostajalo.³¹

³¹ Ilustracije radi, navešćemo neke najznačajnije karakteristike vezane za školstvo u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Iz historijskih izvora prvoga reda može se vidjeti da je najviše škola bilo u oblastima, koje se nalaze u Sloveniji (Ljubljanska i Mariborska oblast), zatim Hrvatskoj (Osječka i Zagrebačka oblast) i Srbiji (Beogradska oblast), a da je najmanji broj škola bio u oblastima u Bosni i Hercegovini (Bihaćkoj i Travničkoj). To se može objasniti činjenicom da se u tim zemljama i prije stvaranja zajedničke države nalazilo više škola nego u Bosni i Hercegovini, da su one imale više uvjetnih školskih zgrada, veće materijalne, prije svega finansijske, mogućnosti, ali se ne može zanemariti ni činjenica da je država najviše ulagala upravo u te zemlje. Osječka oblast sa sjedištem u Hrvatskoj, Ljubljanska i Mariborska u Sloveniji, te Beogradska oblast u Srbiji imale su najviše učitelja, dok su Bihaćka i Travnička oblast u Bosni i Hercegovini imale najmanje učitelja u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Jedan učitelj u Bihaćkoj oblasti dolazio je na 1.937,7 stanovnika i na 50.02 km², dok je u Ljubljanskoj oblasti jedan učitelj dolazio na 337 stanovnika i na 5 km², a u Mariborskoj na 416 stanovnika i 5,06 km². Bosna i

Prilikom gradnje školskih zgrada u Bosni i Hercegovini pravoslavni sveštenici su, imajući podršku nekih političara, vršili posvetu tih zgrada. Na takve pojave reagirali su narodni poslanici iz Bosne i Hercegovine, najviše iz reda muslimanskoga naroda. Tako je narodni poslanik Edhem Mulabdić 12. decembra 1925. godine protestirao kod ministra prosvjete Stjepana Radića zbog posvećivanja osnovnih škola u selu Hrge i Bočinja u Maglajskom srezu. U pismu koje je uputio Edhem Mulabdić, između ostaloga, piše:

„Pri postavljenju temelja ovim zgradama [u selu Hrge i Bočinja op.a.] mjesni je srpsko-pravoslavni sveštenik uz asistenciju još dva sveštenika posvetio temeljni kamen obiju ovih zgrada, a na tu svečanost sazivao je sreski načelnik u Maglaju g. Blagoje Morković za vrijeme svog službenog uredovanja u svom službenom uredu preko seoskih starješina svijet bez razlike vjeroispovijesti. I mnogo se je svijeta odazvalo tom pozivu misleći, da će mu se zamjeriti, ako se ne odazove. Još je prilikom same te svečanosti sreski načelnik licitirao kumstvo toj školi, i time je novcem podmirivan trošak oko objeda toga dana. Pošto su ove zgrade određene za narodne osnovne škole u čiju je gradnju dalo i ministarstvo prosvete državnu pomoć, a i škole će se kad se otvore, uzdržavati iz državnog budžeta, pošto im je i naziv i karakter narodne a ne konfesionalne škole, to molim Gospodine Ministre, da pozovete dotičnog službenog organa u Maglaju na odgovornost, što je dopustio ovu posvetu rečenih školskih zgrada i da naredite, da se u buduće kad ove zgrade dođu u stanje, da se otvore, ne bi ponovio ovaj vjerski čin na zgradi, koja nije svojina jedne nego svijju konfesija (...).“³²

Hercegovina je i u ostalim segmentima školstva zaostajala za ostalim južnoslavenskim zemljama. Tako je jedna škola u Bihačkoj oblasti dolazila na 3.678 stanovnika i 94,9 km², dok je jedna škola u Ljubljanskoj oblasti dolazila na 1.019 stanovnika i 18 km², Mariborskoj na 1.451 stanovnika i 17,5 km² itd. Vidi: AJ, fond 66, fascikl broj 1291, jedinica opisa 1531. Osnovne škole u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca po oblastima u školskoj godini 1924/25.godine.

³² AJ, fond 66, fascikl broj 1352, jedinica opisa 1576. Predstavka narodnog poslanika Edhema Mulabdića o posveti zgrada narodnih osnovnih škola. Beograd, 12. decembra 1925. godine.

Reagirajući na pismo Edhema Mulabdića, iz Ministarstva prosvete su 29. januara 1926. godine uputili dopis Velikom županu Tuzlanske oblasti u kome stoji da se u buduće, prilikom otvaranja novih školskih zgrada, ne priređuju vjerske manifestacije koje bi mogle „štetno da djeluju na popularnost narodne osnovne škole“.³³

Narodni poslanici iz Bosne i Hercegovine često su javno ukazivali na slabosti u osnovnome školstvu na području Bosne i Hercegovine i na činjenicu da veliki broj djece ne pohađa osnovnu školu. Tako je Edhem Mulabdić u svome govoru, kojega je održao prilikom debate o Ministarstvu prosvjete, za budžetsku 1927/28. godinu, između ostaloga istakao:

„U godini 1924/25. u Srbiji je padala jedna škola na 33 kv. kilometra i 1604 stanovnika. U Hrvatskoj dolazi jedna škola na 25 kv. km i 1548 stanovnika, u Sloveniji na 17 kv. km i 1213 stanovnika, u Dalmaciji na 23 kv. km i 1143 stanovnika, u Crnoj Gori na 41 kv. km i 1080 stanovnika, a u Bosni i Hercegovini dolazi jedna škola na 85 kv. km i 3144 stanovnika!

Da vidimo koliko djece dolazi u nas na jednu školu. U dubrovačkoj oblasti, gdje izgleda, da su najgušće škole, dolazi 91 dijete na svaku školu. To znači, da bi po ovom prosjeku moglo još za 9 djece imati mjesta u školama (...). U mostarskoj oblasti dolazi 219, u vrbaskoj 300, u sarajevskoj 330, u tuzlanskoj 338, u bihaćkoj 367 a u travničkoj 401 dijete [na jednu školu op. a]. To znači, ako se u svaku školu upiše 100 djece, onda 300 djece ostaje pred školskim vratima neupisano.“³⁴

Narodni poslanik Edhem Mulabdić govorio je o uzrocima koji su utjecali na pojavu velikoga procenta nepismenosti u Bosni i Hercegovini:

³³ AJ, fond 66, fascikl broj 1352, jedinica opisa 1576. Odgovor na predstavku narodnog poslanika Edhema Mulabdića o posveti zgrada narodnih osnovnih škola. Beograd, 29. januara 1926. godine.

³⁴ Edhem Mulabdić, O prosvjeti u Bosni i Hercegovini, *Novi behar*, br. 1, Sarajevo 1927, 7.

„U sarajevskoj oblasti ima 73 posto nepismenosti, u mostarskoj 75 posto, u banjalučkoj 81 posto, u Tuzli 82 posto, u bihaćkoj 83 posto, a u travničkoj 85 posto. Pa šta da se radi? Zamislite, kakvo je stanje u nas, kad u naše 662 škole u Bosni, koje sada postoje, ostaje pred svakom od 119 pa do 300 djece neupisane, ostaje toliki broj djece pred školskim vratima, jer za njih nema mjesta. (...) mi dobivamo u Bosni i Hercegovini i prirast stanovništva okruglo po 36.000 duša na godinu. To znači da je prirast djece za školu po 3.600 godišnje, za koje također treba na godinu novih 36 škola. Treba dakle da udvostručimo svoj rad na narodnom prosvjećivanju, pa da koliko je god to moguće udovoljimo potrebi. Ali kod nas to vrlo slabo ide (...).“³⁵

U svome govoru Edhem Mulabdić se dotakao mnogobrojnih pitanja vezanih za oblast školstva. Tako je on govorio o potrebi organiziranja analfabetskih tečajeva, o domaćićkim školama, učeničkim organizacijama, o školskim nadzornicima i inspektorima itd. Posebno je oštro govorio o pojavi osveštavanja državnih škola od strane pravoslavnih sveštenika:

„Mi Muslimani u Bosni i Hercegovini, mi smo fanatični, kaže se, ali mi nećemo tih sveštenika ni naših ni vaših, mi nećemo posveta uopće, mi hoćemo slobodnu školu. Prosvjeta mora biti slobodna i čista od politike.“³⁶

Bez obzira na aktivnost narodnih poslanika iz Bosne i Hercegovine i na njihove zahtjeve da se stanje u oblasti školstva u Bosni i Hercegovini poboljša, centralna vlast u Beogradu se nije mnogo trudila da takvo stanje popravi. Bosna i Hercegovina je i dalje u svim segmentima zaostajala za Hrvatskom, Slovenijom i Srbijom. Vjerska struktura učenika i nastavnika osnovnih i srednjih škola nije se bitnije mijenjala ni u narednome periodu. Tako je školske 1927/28. godine u Trgovačkoj akademiji u Sarajevu nastavu realiziralo 15 nastavnika: 4 pravoslavca, 6 katolika, 4 muslimana i 1 Jevrej. Autor teksta (Edhem Mulabdić) objavljenog u *Novom beharu* je

³⁵ Isto.

³⁶ E. Mulabdić, *O prosvjeti u BiH*, 7.

ovakvo stanje u pogledu vjerske strukture nastavnika Trgovačke akademije u Sarajevu ocijenio pozitivno, posebno zastupljenost muslimana u nastavničkom kadru. On je zaslugu za to pripisao dr. Mehmedu Spahi koji je bio na čelu Ministarstva trgovine i industrije Kraljevine SHS, pod čijim je nadzorom bila Trgovačka akademija, a koji je nastojao „da u svom resoru provede jednakost i pravičnost.“³⁷ Međutim, Edhem Mulabdić nije bio zadovoljan brojem muslimanskih učenika u Trgovačkoj akademiji u Sarajevu. S tim u vezi on je istakao sljedeće:

„U šk. g. 1927/28. bilo je učenika u toj školi: srp. prav. 81, rimokat. 101, musl. 32, jevreja 72, protest. 2, svega 288 učenika. Prema tome bilo je srp. prav. dva i po puta više no muslimana; katolika ima preko tri puta više; a jevreja preko dva puta više (72:32) (...) Uzrok ovoj našoj zaostalosti leži: ili kod roditelja muslimana, koji ne znaju cijiniti školu i nauku, ili u našoj siromaštini, zbog koje naša školska mladež mora presjeći nauke osnovnom školom, jer nema materijalne mogućnosti za pohađanje srednjih škola. Bilo sad jedno ili drugo, ovaj fakat daje nama slabu utjehu, a već sada donosi jednu sramotu: da toliki gros muslimana starenikovića Herceg-Bosne ne daje više od polovine polaznika naših malobrojnih sugrađana – jevreja.“³⁸

U Trgovačkoj akademiji u Sarajevu nastavu je školske 1928/29. godine realiziralo 15 nastavnika, a to su: Milan Pokrajčić koji je bio i direktor škole, Ivan Boto (inženjeri), dr. Vladimir Kesterčanek, dr. Pavle Mitrović, dr. Jovan Vukić, Luka Sorajić, Nikola Raos (profesori), Šefkija Bubić, Halil Loga, Samuel Finci, Sadija Šerbić, Abdulah Hadžihalilović, Mihajlo Primac (suplenti), Rikard Kuzmić i Asim Drljević (privremeni predmetni učitelji).³⁹ U tabeli br. 3 predstavljena je mreža osnovnih škola u Bosni i Hercegovini, školske 1928/29. godine:⁴⁰

³⁷ *Novi behar*, br. 12, Sarajevo 1928, 191.

³⁸ Isto.

³⁹ *Narodni jedinstvo za 1929. godinu*, 217.

⁴⁰ U rubrici broj ženskih učenika u osnovnim školama u Bosni i Hercegovini (po oblastima) Mitar Papić navodi cifru 12.621. Međutim, provjeravajući navedene statističke

Tabela br. 3								
Osnovne škole u Bosni i Hercegovini školske 1928/29. godine								
Oblast	Broj škola	Broj odjeljenja	Broj učenika			Broj učitelja		
			Muških	Ženskih	Svega	Muških	Ženskih	Svega
Vrbaska	152	274	11.171	3.099	14.270	126	155	281
Bihaćka	64	128	5.256	893	6.149	66	62	128
Mostarska	125	194	7.648	1.742	9.390	190	106	296
Sarajevska	104	258	9.945	2.780	12.725	235	189	424
Travnička	78	154	5.346	1.733	7.079	150	97	247
Tuzlanska	131	237	9.508	2.371	11.879	124	130	254
Svega	654	1.245	48.874	12.518	61.392	891	739	1.630

Podaci prezentirani u tabeli pokazuju da je najviše osnovnih škola bilo u Vrbaskoj oblasti (23,24 % ukupnoga broja škola), zatim u Tuzlanskoj (20,03 %) i Mostarskoj (19,11 %). U Sarajevskoj oblasti bilo je 15,90 % ukupnoga broja osnovnih škola u Bosni i Hercegovini, Travničkoj 11,93 %, a u Bihaćkoj 9,79 %.

Iz podataka u tabeli može se vidjeti da je najviše učenika bilo u Vrbaskoj oblasti (23,25 % ukupnoga broja učenika u Bosni i Hercegovini), zatim Sarajevskoj (20,74 %) i Tuzlanskoj (19,36 %). U Mostarskoj oblasti bilo je 15,30 %, Travničkoj 11,53 %, a u Bihaćkoj 10,02 % ukupnoga broja učenika u Bosni i Hercegovini. Iz tabele se, također, vidi da su i dalje muška djeca u znatno većem broju (79,61 %) pohađala školu, nego ženska (20,49 %). Broj učitelja se u Bosni i Hercegovini kontinuirano povećavao. Tako je školske 1928/29. godine njihov broj iznosio 1.630. Najviše ih je bilo u Sarajevskoj oblasti (26,01 % ukupnoga broja učitelja u Bosni i Hercegovini), zatim Mostarskoj (18,16 %) i Vrbaskoj (17,24 %). U Tuzlanskoj je oblasti bilo 15,58 %, Travničkoj 15,16 %, a u Bihaćkoj 7,85 % ukupnoga broja učitelja u Bosni i Hercegovini. Učitelja muškoga spola bilo je više (54,66 %) nego ženskoga (45,34 %).

podatke utvrdili smo da se radi o broju 12.518. Vjerovatno se radi o štamparskoj grešci. (M. Papić, *Školstvo u BiH*, 25).

Zaključak

Za vrijeme Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca školstvo se u Bosni i Hercegovini susretalo se sa mnogobrojnim problemima: nedostatkom stručnih nastavnika, školskih zgrada, nastavnih sredstava, odsustvom djece sa nastave, pokušajem unifikacije nastavnih planova i programa i udžbenika, nacionalističkim djelovanjem u školama itd. Poslanici JMO u Narodnoj skupštini Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca tražili su da se takvo stanje promijeni. Oni su tražili da se poveća broj osnovnih i srednjih škola u Bosni i Hercegovini kako bi što više djece pohađalo školu. Tražili su organiziranje analfabetskih tečajeva kako bi se smanjio broj nepismenih osoba, kao i otvaranje i kvalitetniji rad domaćićkih škola. Ukazivali su na nedostatak udžbenika, slabosti u radu inspektora i školskih nadzornika i na neravnomjeran etnički i konfesionalni raspored učitelja po gradskim i seoskim školama. Poslanici su posebno oštro ukazivali na česte pojave osveštavanja državnih škola od strane pravoslavnih sveštenika i tražili da "prosvjeta bude čista od politike". U Narodnoj skupštini Kraljevine SHS naročito su se isticali Džafer Kulenović, Edhem Mulabdić, Fehim Kurbegović, Hamzalija Ajanović, Halid-beg Hrasnica, Hamid Kurbegović i Husejn Alić. Međutim, oni su vrlo često bili usamljeni i neshvaćeni u borbi za kvalitetnije školstvo u Bosni i Hercegovini.

EDUCATION IN POLITICAL ACTIVITY OF THE JMO DEPUTIES IN THE NATIONAL ASSEMBLY OF THE KINGDOM OF SERBS, CROATS AND SLOVENES

Summary

During the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes education in Bosnia and Herzegovina encountered numerous problems: a lack of qualified teachers, school buildings, teaching tools, the absence of children from school, attempted unification of curricula and textbooks, nationalist activities in

schools and so on. The JMO deputies in the National Assembly of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes sought to change this situation. They were trying to increase the number of primary and secondary schools in Bosnia and Herzegovina so that more children could attend school. They urged for organizing alphabetic courses in order to reduce the number of illiterate persons, as well as for opening and better work of domestic schools. They pointed out a lack of textbooks, weakness in the work of inspectors and supervisors and the uneven ethnic and confessional disposition of teachers at urban and rural schools. The deputies were particularly sharp in pointing out the frequent occurrence of consecration of public schools by the Orthodox priests and asked that "education should be free of politics". In the National Assembly of the Kingdom of SHS the most active deputies were Džafer Kulenović, Edhem Mulabdić, Fehim Kurbegović, Hamzalija Ajanović, Halid-beg Hrasnica, Hamid Kurbegović and Husein Alić. However, they were very often lonely and misunderstood in the struggle for better education in Bosnia and Herzegovina.

UDK 94

ISSN 2303-8543

**DRUŠTVO HISTORIČARA TUZLANSKOG KANTONA
ODSJEK ZA HISTORIJU FILOZOFSKOG FAKULTETA
UNIVERZITETA U TUZLI**

HISTORIJSKA MISAO HISTORICAL THOUGHT

1

HISTORIJSKA MISAO (online izdanje), GOD. I, BR. 1, 1-312, TUZLA, 2015.